

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.985.7:343.53:343.346

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.24>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Тимчишин Андрій Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківської філії Університету «Україна»

В умовах набуття злочинною діяльністю нових та особливо небезпечних форм та реформування органів кримінальної юстиції, адаптації законодавства України до європейського нині актуальним є питання аналізу процесуальних засад використання спеціальних знань під час досудового розслідування. Швидке, повне й неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень неможливе без комплексного та цільового використання спеціальних знань, що є найбільш поширеним і, водночас, складним у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування.

У статті встановлено, що питання щодо форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі та криміналістиці залишається проблемним. Науковці не сформулювали єдиної точки зору з приводу процесуальної регламентації, змісту та класифікації таких форм, зокрема, наводяться їх різні переліки, у тому числі без належної науково обґрунтованої класифікації. Нами підтримано концепцію поділу форм використання спеціальних знань на: процесуальні і непроцесуальні.

Доведено, що практичний аспект проведення огляду місця події за допомогою спеціалістів, як функціональної системи було представлено у двох блоках: 1) теоретичний, що включає: цілі, задачі, суб'єктів, систему науково-технічних засобів; 2) прикладний, що включає організаційний, технологічний (охоплює науково-технічні засоби які використовують спеціальні суб'єкти, що володіють знаннями та навичками їх застосування з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінальних правопорушень) та оціночно-контрольний компоненти.

У статті досліджено участь спеціалістів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участі підозрюваного, застосування спеціалістами методів, прийомів, способів застосування засобів виявлення (освітлювальна техніка, оптичні і пошукові прилади, фізико-хімічні речовини), фіксації (фотографічна і відеозаписуюча техніка, матеріали для виготовлення зліпків і копій тощо) та універсальних наборів «польової криміналістики».

Ключові слова: процесуальні засади, спеціальні знання, кримінальне провадження, форми використання та застосування, огляд місця події, виявлення, фіксація, вилучення, дослідження слідів.

Tymchyshyn Andriy. Peculiarities of using special knowledge during the pre-trial investigation

In the conditions of new and particularly dangerous forms of criminal activity and the reformation of criminal justice bodies, the adaptation of Ukrainian legislation to European legislation, the issue of analyzing the procedural principles of the use of special knowledge during pre-trial investigation is now relevant. Fast, complete and impartial pre-trial investigation of criminal offenses is impossible without comprehensive and targeted use of special knowledge, which

is the most common and, at the same time, difficult in law enforcement activities of pre-trial investigation bodies.

The article establishes that the issue of forms of using special knowledge in the criminal process and criminology remains problematic. Scientists have not formulated a single point of view regarding the procedural regulation, content and classification of such forms, in particular, various lists of them are given, including those without proper scientifically based classification. We support the concept of dividing the forms of using special knowledge into: procedural and non-procedural.

It has been proven that the practical aspect of conducting an inspection of the scene with the help of specialists as a functional system was presented in two blocks: 1) theoretical, which includes: goals, tasks, subjects, a system of scientific and technical means; 2) applied, which includes organizational, technological (covers scientific and technical means used by special subjects who have knowledge and skills in their application for the purpose of detecting, recording and removing traces of criminal offenses) and evaluation and control components.

The article examines the participation of specialists during investigative (search) actions with the participation of the suspect, the use by specialists of methods, techniques, ways of using detection means (lighting equipment, optical and search devices, physical and chemical substances), fixation (photographic and video recording equipment, materials for making casts and copies, etc.) and universal "field forensics" kits.

Key words: procedural principles, expertise, criminal proceedings, forms of use and application, inspection of the scene, detection, fixation, extraction, trace research.

Використання спеціальних знань у кримінальному процесі відбувається завдяки різним формам, які розуміють як зовнішній прояв їх суті, обумовлені їх змістом та знаходять свій практичний вираз при розслідуванні кримінальних правопорушень. Еволюція форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі пройшла тривалий шлях пошуків і перетворень. Як з цього приводу слушно зауважив Є.Д. Лук'янчиков, від розгляду однієї широкої форми у вигляді судової експертизи прийшли до диференціації форм на ті, які передбачені, або не передбачені у КПК, результати яких мають, або не мають доказового значення, за суб'єктом їх використання та ін. [1, с. 206].

Відповідно до кримінального процесуального законодавства, сторона обвинувачення застосовує декілька форм використання спеціальних знань, зокрема, процесуальну і не процесуальну, що характеризують процедуру отримання інформації, яка за своїм значенням у доказуванні поділяється на доказову і орієнтуючу (організаційно-тактичну). Доказова інформація включає відомості про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тобто обставини, які входять до предмета доказування (ст. 91 КПК України) [2]. Орієнтуюча інформація може бути отримана як процесуальним, так і непроцесуальним способом. Вона використовується для організаційно-тактичних цілей

у процесі розслідування (висування версій, визначення напрямів розслідування, планування слідчих дій, прогнозування можливої лінії поведінки учасників розслідування та ін.), а також під час дослідження доказів. Додатково із зазначених вище двох форм можна виокремити інші, зокрема, безпосередню та опосередковану. У першому випадку, відповідні суб'єкти самі (безпосередньо) застосовують науково-технічні засоби. Наприклад, слідчий здійснює фотографування, відеозапис місця події, використовує під час огляду криміналістичну валізу тощо. Усі ці процедури мають бути належним чином оформлені, тобто зафіксовані дані про їх використання. В іншому випадку такі результати втрачають доказове значення. Тобто, дані, одержані унаслідок використання науково-технічних засобів у кримінальному провадженні, це перенесені на технічний засіб фіксації відомості про факти, які відображені на різноманітних матеріальних носіях, характеризуються інформаційною цінністю та змістом, на основі яких у визначеному законом порядку спеціально уповноважені суб'єкти встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження. Наголошуємо, що такі дані є результатом використання не будь-яких, а саме науково-технічних засобів та підлягають обов'язковій фіксації у відповідному процесуальному документі.

Участь інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) в кримінальному провадженні вважається звичайною формою використання науково-технічних засобів. Однак, сьогодні немає можливості забезпечити участь інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) у всіх слідчих ситуаціях. Разом з тим, необхідно зауважити, що за фактами резонансних кримінальних правопорушень таких як умисне вбивство до огляду місця події завжди повинні залучатися не лише спеціалісти секторів техніко-криміналістичного забезпечення роботи районних управлінь поліції, а й пересувні криміналістичні лабораторії спільно із спеціалістами НДЕКЦ МВС України.

На слушну думку вчених, слідчі органів досудового слідства, недостатньо поінформовані про нові засоби і пристосування, які дають змогу не лише відшукувати й фіксувати сліди з місць кримінального правопорушення, а й вилучити їх для подальшого дослідження. Разом із тим, зібрати необхідну інформацію про кримінальне правопорушення і злочинців без ефективного використання різноманітних технічних засобів практично не можливо [3, с. 83]. Такі обставини обумовлюють необхідність не лише більш детального розгляду специфіки використання спеціальних знань в ході досудового розслідування, а й розробки сучасних методичних рекомендацій, що відбивають останні досягнення науки і техніки, з їх застосування.

Відповідно до ст. 71 КПК України [2], законодавець серед ознак спеціаліста, окрім спеціальних знань, визначає також можливість надання консультацій, пояснень, довідок та висновків. У такому разі, на наш погляд, виникає питання, а хто визначає, чи може спеціаліст надавати консультацію чи висновки у конкретній ситуації та як саме це відбувається? Оскільки ця частина статті не містить критеріїв або процедури надання такої можливості, відповідно трактування «може надавати» розуміється досить широко. Широке трактування положень цього визначення стосується також відсутності конкретизації щодо напрямку спеціальних знань. На наше переконання, було б доречніше зазначити, що питання, з яких спеціаліст надає консультації та висновки не пови-

нні виходити за межі її компетенції. Отже, ч. 1 ст. 71 пропонується викласти у такій редакції: «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і *відповідним чином залучена для надання консультації, пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок та які знаходяться у межах її компетенції*».

Спеціаліст також зобов'язаний під час проведення слідчо-розшукових дій (далі – СРД) своїми знаннями та досвідом сприяти виявленню та фіксації слідів кримінального правопорушення, звертати увагу слідчого, прокурора, суду на обставини, пов'язані з виявленням і закріпленням слідів, та використовувати необхідні для цього науково-технічні засоби. Успіх діяльності спеціалістів, залежить від низки факторів, серед яких, рівень підготовки і стаж роботи, наявність у розпорядженні спеціаліста відповідних науково-технічних засобів, організація роботи, зокрема, у системі експертно-криміналістичних підрозділів.

Отже, сторона обвинувачення (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий чи дізнавач органу досудового розслідування, працівник оперативного підрозділу), маючи професійні знання у галузі криміналістичної техніки, що лежать в основі їх професійної компетентності, можуть опосередковано *використовувати спеціальні знання* під час залучення спеціалістів до проведення СРД.

Спеціаліст та експерт, будучи носіями спеціальних знань, отриманих унаслідок навчання, маючи відповідні практичні навички, здобуті під час фахової діяльності, *застосовують науково-технічні засоби шляхом надання допомоги стороні обвинувачення під час проведення СРД у досудовому розслідуванні та проведенні експертиз.* При цьому, як слушно зауважила Е.Б. Сімакова-Єфремян, слід пам'ятати, що спеціаліст, як відомо, відрізняється від експерта за змістом своєї діяльності, методами використання спеціальних знань, обсягом й характером процесуальних прав і обов'язків, і відповідно коло суб'єктів, які *використовують науково-технічні засоби,*

є ширшим за коло суб'єктів їх застосування [4, с. 290].

Згідно з п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий є службовою особою органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, яка уповноважена в межах компетенції, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Слідчий самостійно може застосовувати будь-які спеціальні знання, за винятком тих випадків, коли він не володіє певними знаннями, або вважає за необхідне залучити іншу особу, яка є більш кваліфікованим спеціалістом, чи з інших міркувань. При цьому, слідчий не має права самостійно використовувати спеціальні знання, як би він досконало ними не володів, у тому випадку, коли законом передбачено залучення конкретних спеціалістів (лікарів, перекладачів, педагогів, товарознавців тощо), а також для проведення будь-яких експертиз.

Однією з форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень є судова експертиза (ст. 101, 102, 242–245 КПК України). На наше переконання, аналіз судової експертизи та її проблем часто здійснюється без урахування інших форм використання спеціальних знань. Це підтверджується ставленням до судової експертизи як до єдиного джерела спеціальних знань у кримінальному процесі. Водночас законодавець не відносить призначення та проведення судових експертиз до невідкладних СРД. З цього приводу А.В. Боднар слушно зауважив, що судова експертиза тим і відрізняється від методів роботи фахівців в інших формах, що здійснюється, як правило, поза полем інших конкретних СРД [5, с. 46–47].

Огляд. Використання спеціальних знань мають велике значення для проведення огляду, який відповідно до ст. 237 КПК України є СРД, яка проводиться з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування обстановки кримінального правопорушення, а також інших обставин, що

мають значення для кримінального провадження [2].

Діяльність органів досудового розслідування становить собою єдину, взаємопов'язану систему СРД, направлених на виявлення, фіксацію, вилучення, упакування та дослідження слідів кримінального правопорушення. Але на практиці виникає певна проблематика стосовно обізнаних осіб, залучених до проведення огляду місця події, послідовності виконання ними певних дій тощо. Використання спеціальних знань на початковому етапі досудового розслідування має об'єктивний характер і є найбільш показовим. Для виявлення широкого спектру слідів за фактами вчинення кримінальних правопорушень, характерними є певні закономірності, врахування яких дозволяє проводити цілеспрямований пошук і збирання доказової інформації.

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про відносно низьку якість оглядів, зокрема, місця події, насамперед, за фактами нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів, що призводить до втрати цінної інформації. Крім цього, недоліки та прорахунки органів досудового розслідування значно ускладнюють висунення оптимальних версій, що перешкоджає встановленню осіб які вчинили кримінальне правопорушення, а у разі встановлення таких осіб – ускладнює доведення їх винуватості.

При дослідженні досвіду закордонних колег відмічено, що при будь-якому огляді, поряд із детективами та правоохоронцями на місці події працює не один спеціаліст, а група фахівців за різними напрямками: фотографія, відеозйомка, пошук та вилучення слідів, реконструкція місця події тощо. При цьому спеціальні захисний одяг й взуття, респіратори, окуляри виключають можливість зіпсування слідів або залишення своїх.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень підтверджують, що слідчі не завжди використовують можливість залучення кваліфікованих спеціалістів під час проведення огляду місця події. Ми притримуємося слушної думки вчених з приводу того, що проведення огляду без участі спеціаліста – організаційна помилка, яка стала в слідчій діяльності «хронічною»,

хоча працівники правоохоронних органів, які розслідують кримінальні правопорушення, досить чітко уявляють собі негативні наслідки таких упущень. Необхідно додатково вказати ще й на особливу важливість і значення проведення своєчасного, тактично правильно побудованого огляду місця події із застосуванням широкого спектру найсучасніших техніко-криміналістичних засобів.

Отже, серед основних помилок під час огляду місця події можна виділити наступні: 1) не проведення огляду місця події у випадках коли його проведення було необхідним; 2) несвоєчасне проведення огляду місця події; 3) неправильне визначення меж огляду; 4) недоліки фіксації у протоколі специфічних об'єктів, предметів та обстановки; 5) недостатнє застосування науково-технічних та інших спеціальних засобів для виявлення, вилучення, пакування речових доказів; 6) проведення огляду місця події без відповідних спеціалістів (залучення до проведення СРД спеціаліста одного профілю); 7) ігнорування негативних обставин. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що спільною причиною таких помилок є відсутність у слідчого достатніх спеціальних знань, навиків застосування науково-технічних та інших спеціальних засобів.

Непроцесуальну допомогу спеціалістів слідчий найчастіше використовує шляхом участі спеціалістів у проведенні перевірки виявлених слідів за криміналістичними обліками, виготовленні суб'єктивних портретів, навчанні прийомам та методам роботи зі слідами. Так, істотне значення для встановлення слідчим певних об'єктів і фактів під час здійснення досудового розслідування має інформація, яка може бути отримана із інформаційних систем. Наприклад, відбитки пальців рук підозрюваних можуть бути залишені ними і фіксуватися на автотранспорті, котрий використовувався ними для пересування до місця вчинення кримінального правопорушення.

Отже, незадовільне, помилкове, або взагалі не використання спеціальних знань призводить до неповного виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення і як наслідок – призводить до необхідності у призначенні додаткової експертизи, або не того виду,

або не призначення взагалі. У свою чергу, недоліки в огляді місця події та у складанні відповідних процесуальних документів – серйозна проблема в діяльності правоохоронних органів.

Відповідно до ст. 240 КПК України під час досудового розслідування з метою перевірки та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (результатів допитів підозрюваного або даних, одержаних під час проведення огляду та інших СРД), слідчий, прокурор має право провести *слідчий експеримент* шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Щодо участі спеціаліста в проведенні слідчого експерименту вдало зазначив В.Ю. Шепітько. На думку вченого, участь спеціаліста у слідчому експерименті має за мету надання техніко-криміналістичної допомоги на різних етапах цієї СРД [6, с. 93]. Докази, зібрані під час слідчого експерименту, найбільш наглядно ілюструють обставини кримінального правопорушення. Саме тому під час досудового розслідування перебіг цієї СРД обов'язково фіксують за допомогою техніко-криміналістичних засобів відеофіксації, а вузлові моменти – за допомогою фотозйомки.

На нашу думку, слідчий і спеціаліст повинні взаємодіяти, наприклад, у разі критичної оцінки показань учасників події, оскільки вони могли забути окремі деталі або свідомо спотворити картину події. Наприклад, під час проведення слідчого експерименту ДТП водії намагаються показати найкоротшу відстань, на якій потерпілий перебігав дорогу чи зненацька з'явився перед автомобілем, і суттєво знижують швидкість. Викрити неправдивість цих показань слідчому допомагають спеціалісти на місці проведення слідчого експерименту, завдяки чому можна скорегувати тактику СРД.

Обшук. Виходячи із особливостей кримінальних правопорушень та предметів відповідних злочинних посягань, при проведенні обшуку, зазвичай, залучають в якості спеціалістів тих самих фахівців, що і при огляді. Дії спеціаліста з виявлення, фіксації, вилучення слідів кримі-

нального правопорушення під час проведення обшуку, у більшості випадків, мають однаковий характер з його діями при огляді.

Як слушно зазначив К.О. Чаплинський, фахівці (спеціалісти) надають керівнику операції та керівникам окремих пошукових груп консультації і рекомендації науково-технічного характеру (наприклад, як краще підготувати процесуальну дію; які прийоми, методи і засоби доцільно використовувати для виявлення, збирання, фіксації та попереднього дослідження доказів) і допомогу щодо застосування криміналістичної техніки та пошукових приладів. Разом з тим, фахівці можуть надавати допомогу у складанні планів, схем та креслень [7, с. 85].

При цьому слід зазначити, що попередня оцінка об'єктів полягає в їх дослідженні без складення письмового акту чи висновку. З цього приводу Б.Б. Теплицький, О.М. Шрамко та В.В. Юсупов слушно зауважили, що під час обшуку допомога обізнаної особи, яка виступає в якості спеціаліста, полягає в наступному: використання наукових та технічних засобів з метою пошуку, фіксації, вилучення криміналістично значущої інформації; обстеженні технічно складних об'єктів; попередній оцінці об'єктів; консультативній допомозі з питань, що вимагають спеціальних знань [8, с. 48]. У свою чергу А.В. Кофанов зазначив, що допомога спеціаліста в ході обшуку слідчому зводиться до виявлення, вилучення шуканих об'єктів та інших речових доказів. Вона здійснюється і полягає у: пошуку об'єктів обшуку; збиранні інформації, що забезпечує подальше доведення приналежності знайдених об'єктів конкретній особі; виявленні, фіксації і вилученні слідів, предметів, речовин, матеріалів, що будуть у подальшому піддаватися експертному дослідженню, а також зразків для порівняльного дослідження; проведенні попередніх досліджень об'єктів у ході обшуку з метою визначення їх приналежності до розслідуваної події і підозрюваної особи; кваліфікованому застосуванні науково-технічних засобів у вищезазначених цілях [9, с. 370].

Ми погоджуємось із думкою науковців й до завдань спеціаліста при участі

в обшуку відносимо: застосування ним науково-технічних засобів, зокрема, пошукових приладів для виявлення прихованих об'єктів і схованок; розпізнання дійсної сутності тих чи інших предметів (наприклад, за допомогою фармацевта розмежовуються ліки наркотичної та ненаркотичної дії); проведення попереднього дослідження виявлених об'єктів; одержання консультацій з питань дотримання правил безпеки (наприклад, при обшуку військових складів, поводженні з вибуховими чи отруйними речовинами), способи та методи виявлення та вилучення знайдених предметів, їхнє упакування і транспортування тощо [10, с. 50].

Результати вивчення кримінальних справ й проваджень показали, що у більшості випадках об'єктами пошуку виступають документи, чернетки, кошти, отримані злочинним шляхом, комп'ютерна техніка, мобільні телефони, будівельні матеріали, продукти харчування, інше.

Основним інструментом для виявлення схованок під час обшуку є пошукове дзеркало. У наш час існують маленькі, портативні рентгенівські прилади, які можна використати для виявлення зброї. Портативні телевізійні системи використовуються для швидкого пошуку вибухових речовин, зброї, наркотиків, огляду транспортних засобів, контейнерів, вагонів. Оптичні прилади та дзеркала доповнюють можливість ендоскопічного і телевізійного обладнання, крім того, мають деяке самостійне застосування. Науковці цілком слушно пропонують для виконання пошукових робіт використовувати собак, які в основному виконують три типи пошуку – людей, наркотиків і вибухових речовин [11, с. 61–62]. Окрему групу техніко-криміналістичних засобів обшуку, яку науковці несправедливо забувають виділяти, становлять засоби одержання примусового доступу до приміщень, сховищ, речей, про які йдеться у абзаці першому ч. 6 ст. 236 КПК України. Такими засобами є лом, кувалда, електрична або бензинова кутова шліфувальна машина, газовий різак, спеціальний засіб «Ключ», електронні пристрої з криптографічним програмним забезпеченням зламу систем логічного захисту. Про факт та результати їх застосування обов'язкового повідомляється

учасників обшуку та зазначається у протоколі обшуку.

Необхідно відмітити, що після затримання особи, також проводять її особистий обшук із дотриманням правил, передбачених ч. 3 ст. 208, ч. 7 ст. 223 та ч. 5 ст. 236 КПК України.

Проводячи обшук особи, слідчий та залучений спеціаліст оглядають певний об'єкт, що був знайдений у обшукуваного (наприклад, грошові кошти або інший предмет), з метою виявлення слідів і ознак, що вказують на його належність конкретній особі. Предмети, які виявляються під час обшуку, спеціаліст піддає обробці для виявлення слідів рук з метою виключення заяв з боку обшукуваного, що дані предмети були йому підкинуті. При огляді одягу, взуття, доцільно шукати сліди ґрунту, фарби, мікрочастинки біологічного походження, текстильних волокон, за якими можна встановити факт контактної взаємодії або зберігання предмету в конкретному місці.

Освідування. Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного для виявлення на його тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Якщо метою освідування є виявлення на тілі особи тілесних ушкоджень чи особливих прикмет, то спеціаліст допоможе слідчому виявити, оглянути за зафіксувати їх у протоколі освідування. Такими спеціалістами можуть бути судово-медичний експерт або лікар відповідної спеціальності (хірург, терапевт, рентгенолог).

Спочатку судово-медичний експерт (лікар) проводить загальний огляд тіла особи зверху до низу, при цьому детально оглядаючи тіло людини за виглядом спереду, ззаду та з боків. Під час огляду відкритих частин тіла вищезгадані спеціалісти акцентують увагу на виявленні тілесних ушкоджень (синців, післяопераційних ран, саден), які в подальшому детально характеризують та ретельно вивчають за допомогою науково-технічних та інших спеціальних медичних засобів [12, с. 143–144].

Під час опису тілесних ушкоджень судово-медичний експерт (лікар) допомагає слідчому визначити: вид ушко-

дження (при зазначенні ушкоджень спеціалісти застосовують загальномедичну морфологічну назву: садно, синець, забій, рубець, шрам, вивих, перелом, гематома); кількість та локалізацію із застосуванням анатомічних орієнтирів; розмір (довжина, ширина, діагональ); форму (вказують наближено до геометричних фігур: круга, овальна, неправильно прямокутна і т. ін.); колір (центр, на периферії); стан поверхні (волога, суха, наявність забруднень або речовин); властивості навколишніх тканин (забруднення, набряк); кількість тілесних ушкоджень, їх взаємне розташування.

Допит – це СРД, змістом якої є отримання та фіксування у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта, що містять відомості про відомі їм обставини, які мають значення для кримінального провадження [13]. Криміналістична тактика допиту – це система тактичних прийомів, спрямованих на отримання повних й правдивих показань, що містять вірогідну інформацію [14, с. 25].

Не вдаючись до детального розгляду питань щодо особливостей допиту різних категорій осіб за кримінальними провадженнями (адже це не є предметом нашого дослідження), хочемо звернути увагу на окремі аспекти застосування спеціальних знань під час цієї СРД. Зокрема, на стадії підготовки до допиту спеціалісти можуть допомогти слідчому у вивченні окремих документів. Важливою слід також вважати допомогу слідчому щодо правильності формулювання та послідовності постановки запитань допитуваному, які відносяться до сфери їх спеціальних знань. Так, предметом допиту можуть бути запитання, пов'язані з порядком використання коштів і матеріальних активів, нормативно-правовими актами та іншими документами, на підставі яких виділялись та розподілялись кошти та матеріальні цінності, змістом і результатами проведених перевірок, документальних ревізій тощо.

Досить часто необхідність у залученні спеціалістів виникає під час допитів неповнолітніх, зокрема, педагогів та психологів, які володіють спеціальними знаннями у галузі дитячої, юнацької психології

і педагогіки та мають навички навчання і виховання неповнолітніх того ж віку, що й допитувані [15, с. 290–291].

Допит осіб, які не володіють мовою, якою провадиться судочинство, також вимагає ретельної попередньої підготовки із залучення спеціаліста. Проведене нами дослідження показало, що органам досудового розслідування доводиться витратити багато часу і зусиль, щоб підшукати відповідного перекладача. Особливість у його доборі полягає у тому, що він не тільки повинен знати граматику двох мов, й мати певні знання у юридичній та технічній термінології, достатній словниковий запас, а також навички спілкування з допитуваним під час проведення слідчої дії. Крім цього, підготовка до допиту глухого або німого передбачає з'ясування слідчим, якими мигами, мімікою та місцевими діалектами володіє ця особа, а також передбачає підбір відповідного перекладача, який розуміє та вільно може спілкуватися з допитуваним. Як перекладачі для глухих, німих, глухонімих підозрюваних та обвинувачених повинні запрошуватись особи, які знайомі не тільки з мімікожестикою, дактильною мовою, а й розуміють знаки, міміку та їх миги [16, с. 142–144].

Як вже було зазначено, відповідно до ч. 5 ст. 224 КПК України, під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо-та/або відеозапис. Щодо вимог до складання протоколу допиту, то у новому КПК України міститься норма (ч. 2 ст. 104), яка передбачає можливість не вносити до протоколу текст показань за умови фіксування цієї СРД за допомогою технічних засобів (за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому).

Спеціаліст після закінчення допиту (як і будь-якої слідчої дії) має право знайо-

митись із протоколом і робити заяви та зауваження, що підлягають занесенню до нього. У випадках, коли у спеціаліста після вивчення тексту протоколу з'явиться необхідність задати питання допитуваній особі, слідчий має право задовольнити клопотання спеціаліста та провести додатковий допит особи із складанням відповідного протоколу.

Здійснене нами дослідження показало, що більшість науковців до форм використання спеціальних знань відносять: 1) безпосереднє використання слідчим спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі; 2) призначення експертиз; 3) призначення ревізій; 4) консультаційну допомогу спеціаліста без залучення його до безпосередньої участі в СРД; 5) участь спеціаліста в СРД.

Особливістю проведення СРД за участі підозрюваного є рекомендоване залучення відповідного спеціаліста й використання ним, за необхідності, спеціальних техніко-криміналістичних засобів, що загалом обумовлено специфікою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення (опис у протоколі процесуальної дії, фото-, відеофіксація, копіювання на зовнішній носій інформації), а також у деяких випадках прямим згадуванням на це у КПК України. Залежно від конкретної ситуації, це може бути, як інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), так і інші особи, які володіють спеціальними знаннями. За необхідності залучення фахівців недержавних підприємств, установ та організацій таке залучення має бути заздалегідь узгоджено та організовано. У зв'язку із зазначеним, важливу роль у використанні спеціальних знань під час проведення СРД за участі підозрюваного відіграє підготовчий етап.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лук'янчиков Є.Д. Форми використання спеціальних знань за новим КПК України. Київ: КПІ, 2014. С. 206–207. URL: <http://tdp.kpi.ua/wp-content/uploads/.pdf>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.
4. Сімакова-Єфремян Е.Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків. 2017. 516 с.

5. Боднар А.В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Наук. вісн. нац. акад. внутр. справ*. Київ, 2017. № 3(104). С. 46–58.
6. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
7. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д.: Ліра ЛТД, 2011. 496 с.
8. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів: метод. рек. / Б.Б. Теплицький, О.М. Шрамко, В.В. Юсупов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.
9. Криміналістична техніка: навч. посіб. Київ: КИЙ, 2009. 416 с.
10. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів: метод. рек. / Б.Б. Теплицький, О.М. Шрамко, В.В. Юсупов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.
11. Головка М.Б., Осипенко І.П. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення): навч.-метод. посіб. Чернігів: Чернігівський нац. тех. ун-т, 2015. 126 с.
12. Таранова А.М. Участь спеціаліста в організації та проведенні освідування під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2019. № 4. т. 1. С. 142–145.
13. Карпушин С.Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 210 с.
14. Варфоломеєва Т.В., Гончаренко В.Г., Бояров В.І., Гончаренко С.В., Попелюшко В. О. Криміналістика. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 495 с.
15. Романюк Б.В. Участь педагога у слідчих діях. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України*. 2001. № 4. С. 290–295.
16. Ціркаль В.В. Участь спеціалістів при проведенні слідчих дій: кримінально-процесуальні, організаційні й криміналістичні аспекти: навч.-практ. посіб. Київ: Кантрі Лайф, 2003. 184 с.